

Валерія В. Костинець*

ІНКЛЮЗИВНИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ПЕРІОДУ

Стаття присвячена аналізу розуміння викликів та можливостей розвитку інклюзивного туризму в умовах воєнного та післявоєнного періоду. Автором проведено загальний аналіз основних проблем впровадження туристичного продукту за напрямком інклюзивний туризм на ринку туристичних послуг. Здійснено огляд перспектив розвитку інклюзивного туризму в контексті формування нового цільового сегменту, інтеграції туризму в систему реабілітації, розвитку соціального підприємництва. Встановлено, що попри визнаний потенціал інклюзивного туризму як інструменту реабілітації та соціально-економічного розвитку, його впровадження в Україні нашоєхується на низку глибоких викликів, зумовлених як структурними обмеженнями самої туристичної сфери, так і наслідками повномасштабної війни.

Ключові слова: інклюзивний туризм, розвиток туризму, туризм, безбар'єрний туризм, туристичний продукт.

Табл. 1. Літ. 10.

DOI: 10.32752/1993-6788-2025-2-283-177-182

Valeriia Kostynets

INCLUSIVE TOURISM IN UKRAINE: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN THE WAR AND POST-WAR PERIOD

The paper is devoted to the analysis of the understanding of the challenges and opportunities for the development of inclusive tourism in the conditions of the war and post-war period. The author conducted a general analysis of the main problems of implementing a tourism product in the direction of inclusive tourism in the market of tourist services. The prospects for the development of inclusive tourism were reviewed in the context of the formation of a new target segment, the integration of tourism into the rehabilitation system, and the development of social entrepreneurship. It was established that despite the recognized potential of inclusive tourism as a tool for rehabilitation and socio-economic development, its implementation in Ukraine faces a number of deep challenges caused by both the structural limitations of the tourism sector itself and the consequences of a full-scale war.

Keywords: inclusive tourism, tourism development, tourism, barrier-free tourism, tourism product.

Peer-reviewed, approved and placed: 13.01.2025.

Постановка проблеми. Інклюзивний туризм як складова соціально відповідального розвитку туризму набуває особливого значення в контексті сучасних викликів, з якими стикається Україна в умовах повномасштабної війни та на шляху післявоєнної відбудови. Внаслідок бойових дій та пов'язаних із ними травм, кількість осіб із інвалідністю, тимчасовими або постійними обмеженнями функціональних можливостей, суттєво зростає, включаючи військових, ветеранів, внутрішньо переміщених осіб і цивільне населення. У цьому контексті інклюзивний туризм розглядається не лише як туристична діяльність, доступна для всіх, незалежно від фізичних, сенсорних

* National Academy of Management. Ukraine.

чи когнітивних особливостей, а й як дієвий інструмент реабілітації, соціалізації та економічної інтеграції постраждалих груп населення.

Аналіз міжнародного досвіду розвитку інклюзивного туризму, зокрема у країнах, що пережили збройні конфлікти, свідчить про його потенціал як елемента стійкого розвитку територій, активізації місцевих громад і формування безбар'єрного середовища. Водночас в Україні дана сфера лише починає формуватися як окремий напрям політики та практики. Існує низка системних бар'єрів: недостатня адаптованість інфраструктури, фрагментарне нормативне регулювання, відсутність чітких економічних механізмів підтримки та брак міжсекторальної взаємодії між державою, бізнесом і громадськими організаціями.

Зважаючи на очікуване зростання кількості ветеранів війни, які потребуватимуть комплексної підтримки, зокрема медичної, психологічної та соціально-економічної реінтеграції, розбудова інклюзивного туризму в Україні є не лише актуальною, а й стратегічно важливою задачею. Це відкриває можливості для впровадження моделей соціального підприємництва, залучення інвестицій у регіональний розвиток, а також зміцнення спроможності територіальних громад у післявоєнний період.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз останніх досліджень з даної тематики [1-4; 8-10] засвідчив зростання наукового та практичного інтересу до інклюзивного туризму як до ефективного інструменту соціальної адаптації, економічного розвитку та простору для реалізації прав осіб з інвалідністю та ветеранів. У контексті України ця тема набуває особливого значення внаслідок повномасштабної війни та потреби у відновленні громад. Варто відзначити, що в загальному напрямки досліджень питання впровадження та розвитку інклюзивного туризму розглядаються з трьох позицій – у міжнародному контексті як повноцінний туристичний продукт, у соціальному контексті як інструмент реабілітації ветеранів та у економіко-політичному контексті як складова відбудови територіальних громад.

Так, зокрема, Л. Ван Хорн та Х. Ізола [9] розглядають інклюзивний туризм як еволюційний феномен, який почав формуватися після Першої та Другої світових воєн. Автори підкреслюють, що саме війни стимулювали створення реабілітаційних програм для ветеранів, зокрема у формі подорожей та оздоровчих поїздок. Згодом інклюзивний туризм трансформувався у структурований напрям завдяки правозахисним ініціативам, розвитку технологій (в т.ч. мобільні крісла, слухові системи, адаптований транспорт), а також політичному тиску з боку громадянського суспільства. Важливо, що індустрія туризму визнала інклюзію не лише як моральний обов'язок, а і як значний економічний сегмент. Для України цей досвід доцільно використати у формуванні національної туристичної політики.

Водночас у своєму дослідженні, присвяченому ветеранам з досвідом участі у війнах в Іраку та Афганістані, А. Демерс [6] акцентує увагу на складнощах, які виникають у процесі повернення до мирного життя. Автор вказує, що однією з ключових причин цих труднощів є криза ідентичності, яка супроводжує перехід з військового до цивільного середовища [6]. Серед запропонованих шляхів подолання цих проблем – впровадження систем

соціальної підтримки, створення спеціалізованих перехідних груп, а також освітніх програм для фахівців, які працюють з ветеранами: медиків, соціальних працівників і освітніх консультантів.

В свою чергу, С. Острянин, Л. Безугла та ін. [8, с.185-187] акцентують на потенціалі інклюзивного туризму як складової післявоєнної підтримки військових. Автори визначають, що близько 5–6 мільйонів українців (включно з членами сімей ветеранів) потребуватимуть комплексної реабілітації, зокрема соціальної, психологічної та професійної. Туризм, у поєднанні з моделями соціального підприємництва, розглядається як простір для відновлення життєвих навичок, адаптації до цивільного життя та подолання посттравматичних наслідків. Дослідники пропонують інструменти економічного стимулювання цього сектору — зокрема соціальні облигації, податкові пільги, розвиток центрів реабілітаційного туризму. Важливо, що одним із ключових бар'єрів вони називають розрізненість інституційної відповідальності й відсутність єдиної державної координації реінтеграційних заходів.

Інші вітчизняні дослідження [5; 10] розглядають туризм як механізм економічного відновлення місцевих громад, що постраждали внаслідок війни. Крім того, у контексті інклюзії дослідження підкреслюють необхідність створення умов доступності як базової передумови сталого відновлення галузі.

В цілому ж аналіз нещодавніх досліджень підтвердив, що розвиток інклюзивного туризму неможливий без взаємодії держави, бізнесу та громадянського суспільства. Таким чином, Україна потребує цілісної державної політики, орієнтованої на безбар'єрність, соціальне підприємництво й залучення територіальних громад до туристичних ініціатив.

Мета дослідження. Метою дослідження є аналіз основних викликів й можливостей розвитку інклюзивного туризму в Україні в умовах війни та післявоєнної відбудови. Безпосереднім завданням дослідження є визначення стратегічних напрямів впровадження інклюзивного туризму та розробка рекомендацій щодо інтеграції інклюзивного туризму у систему реабілітації та соціально-економічного відновлення країни.

Основні результати дослідження. Інклюзивний туризм в Україні стикається з низкою глибоких проблем, які суттєво гальмують його становлення як системного напрямку соціальної реабілітації та економічного розвитку. Війна лише посилила існуючі бар'єри, зробивши проблему доступності ще актуальнішою (табл. 1).

1. Зруйнована інфраструктура і небезпека територій. Масштабні руйнування транспортних шляхів, туристичних об'єктів, закладів розміщення та рекреаційної інфраструктури перешкоджають створенню безпечного і доступного середовища для людей з інвалідністю, ветеранів, літніх осіб та інших вразливих груп. Багато регіонів залишаються небезпечними для перебування, що обмежує географію розвитку туризму загалом, а інклюзивного — тим більше.

2. Відсутність скоординованої політики. Розвиток інклюзивного туризму стримується через відсутність чіткого механізму взаємодії між державними органами, бізнесом і громадянським сектором. Повноваження розпорозені між

різними установами, що призводить до дублювання функцій, низької ефективності впровадження рішень і втрати цільової спрямованості програм підтримки.

Таблиця 1. Основні виклики в питанні розвитку інклюзивного туризму в Україні, узагальнено автором на основі [4; 7; 10]

<i>Виклик</i>	<i>Опис існуючої проблеми</i>
Зруйнована інфраструктура	Недоступність доріг, готелів, музеїв, об'єктів рекреації; небезпека в прифронтових регіонах
Відсутність координації	Розпорошеність повноважень між різними органами, відсутність єдиного стратегічного управління
Обмежене фінансування	Падіння інвестицій, нестача коштів на адаптацію, відсутність цільових програм підтримки
Нестача підготовлених кадрів	Брак фахівців, які розуміють потреби людей з інвалідністю або ПТСР
Психологічні бар'єри	Складнощі соціальної адаптації, ізоляція, емоційна напруга серед цільової аудиторії
Суспільні стереотипи	Недовіра до інклюзивного туризму, обмежене сприйняття його як цінного і корисного продукту
Недосконале правове регулювання	Відсутність стандартів доступності, формальних вимог, технічних регламентів і дієвих механізмів

3. Фінансові обмеження. Умови війни призвели до скорочення інвестицій у туристичну галузь, падіння доходів підприємств і зниження купівельної спроможності населення. У таких умовах реалізація проєктів з інклюзивності потребує додаткових ресурсів, зокрема для технічної адаптації середовища, навчання персоналу та супутніх послуг. Без державної підтримки або альтернативних джерел фінансування ці ініціативи залишаються точковими та вразливими до зовнішніх впливів.

4. Дефіцит кваліфікованих кадрів. Сфера інклюзивного туризму майже не має спеціалістів, які здатні професійно організовувати послуги для маломобільних осіб, людей із сенсорними порушеннями або посттравматичним синдромом. Не вистачає фахівців, які мають комплексне розуміння потреб вразливих груп — гідів, адміністраторів, консультантів, інструкторів реабілітації тощо.

5. Психологічні бар'єри та потреба в адаптації. Ветерани та цивільні особи, постраждалі від війни, часто переживають труднощі повернення до звичайного життя. Відчуття втрати ідентичності, соціальна ізоляція або недовіра до нових середовищ можуть заважати повноцінній участі в туристичних активностях. Без комплексної психологічної підтримки навіть найкраще організовані програми ризикують залишитись недоступними для тих, кому вони найпотрібніші.

6. Стереотипи та низька обізнаність. У суспільстві досі поширене уявлення про інклюзивний туризм як винятково благодійну або маргінальну практику, а не як важливу складову сучасного турбізнесу чи державної політики. Це ускладнює залучення інвесторів, спонсорів і самих учасників. Через слабе інформаційне поле потенційні користувачі просто не знають про доступні можливості або не довіряють їхній якості.

7. Недосконала нормативна база. Регулювання в сфері туризму часто ігнорує питання інклюзивності або формально декларує їх без дієвих

інструментів реалізації. Відсутність стандартів доступності, методичних рекомендацій, індикаторів оцінки якості обслуговування та відповідальності за їх недотримання створює ситуацію, в якій навіть добрі ініціативи залишаються добровільними і незахищеними.

Попри існуючі виклики зміна демографічної структури, суспільний запит на безбар'єрність, а також орієнтація держави на відновлення та інтеграцію вразливих груп створюють ряд умов та можливостей для запуску сталих ініціатив у сфері розвитку інклюзивного туризму. Так, зокрема, безумовним є факт зростання чисельності потенційних учасників інклюзивного туризму: ветерани, люди з інвалідністю, постраждалі цивільні, внутрішньо переміщені особи, сім'ї загиблих, літні люди, а також особи з тимчасовими функціональними обмеженнями. Це створює необхідність у нових туристичних продуктах, орієнтованих не лише на дозвілля, а й на відновлення, психоемоційну підтримку та соціальну адаптацію.

Варто відзначити, що інклюзивний туризм може стати дієвим інструментом посттравматичної реабілітації — поєднуючи фізичну активність, емоційне розвантаження, природне середовище та соціальну взаємодію. Можливе створення спеціалізованих програм, що включають відпочинок, оздоровлення, навчальні курси та терапевтичні практики для ветеранів та їхніх родин. Реалізація подібних інклюзивних програм та комплексних туристичних продуктів інклюзивного туризму відкриває простір для малого та середнього бізнесу, який орієнтується на соціальні цінності. Туристичні об'єкти можуть адаптувати сервіси під потреби вразливих груп, розширюючи власну аудиторію, що вирішить питання створення нових робочих місць, зокрема для самих ветеранів та людей з інвалідністю, які можуть бути залучені до організації, адміністрування чи екскурсійної діяльності. В свою чергу, об'єднання громади, бізнесу та органів місцевого самоврядування навколо спільної мети створення безбар'єрного середовища дозволяє запускати інноваційні туристичні кластери — регіональні екосистеми з адаптованими маршрутами, готелями, сервісами й інфраструктурою, що забезпечуватиме мультиплікативний ефект і сприятиме розвитку територій.

Висновки. Як підсумок відзначимо, що сучасна ситуація в Україні відкриває вікно можливостей для формування інклюзивного туризму як окремого напрямку з високим соціальним та економічним потенціалом. Враховуючи те, що з початку повномасштабної війни активізувалась міжнародна підтримка України, зокрема з боку туристичних платформ, фондів, гуманітарних організацій, можна стверджувати, що це все створює можливості для фінансування пілотних інклюзивних маршрутів, навчальних програм, технічного переоснащення об'єктів і просування українських ініціатив на глобальному рівні. Фактично, інклюзивний туризм може стати частиною стратегії економічного відновлення малих міст і сіл, особливо тих, що мають природний або культурний потенціал, але втратили традиційні джерела доходів. Розвиток доступного туризму при цьому дозволить відновити функціонування локального бізнесу, транспорту, закладів культури й освіти, а розробка національних документів, спрямованих на створення безбар'єрного

середовища, а також декларативна готовність інтегрувати інклюзію в державну політику дозволять сформуванню нормативну основу для довгострокових змін на ринку туристичних послуг України.

1. Безугла, Л., Куваєва, Т., & Герасименко, Т. Проблеми та перспективи розвитку інклюзивного туризму в Україні та Європі. *Економіка та суспільство*. 2022. (43). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-3>

2. Влащенко Н. Проблеми та перспективи розвитку інфраструктури для потреб інклюзивного туризму. *Бізнес Інформ*. 2018. № 9. С. 122–126.

3. Труніна І. М., Сосновська Ю. Р. Стан міжнародного туризму для осіб з інвалідністю в Україні. *Modern Economics*. 2019. № 15(2019). С. 191–195. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V15\(2019\)-27](https://doi.org/10.31521/modecon.V15(2019)-27)

4. Яріко М. О. Філософія інклюзивного туризму. *Культура України*. 2017. № 58. С. 119-128.

5. Antonenko, V. Inclusive rehabilitation tourism as an effective tool for social adaptation of victims of the Russian aggression in Ukraine. URL: <http://restaurant-hotel.knukim.edu.ua/article/view/335186/324255>

6. Demers, A. When veterans return: The role of community in reintegration. *Journal of Loss and Trauma*. 2011. 16(2). 160–179. <https://doi.org/10.1080/15325024.2010.519281>

7. Kostynets, V., Kostynets, I. Digital Media Tools for Accessibility and Inclusion: A Case Study of Ukraine. In: Marcus-Quinn, A., Krejtz, K., Duarte, C. (eds) *Transforming Media Accessibility in Europe*. Springer, Cham. 2024. https://doi.org/10.1007/978-3-031-60049-4_21

8. Ostrianian, S., Bezuhla, L., Bieloborodova, M., Kulivar, V. Economic strategies for the development of inclusive tourism for the rehabilitation and reintegration of veterans: current challenges and prospects. *Economic Bulletin of Dnipro University of Technology*. 2024. 86. 184-196.

9. Van Horn, L., Isola, J. Toward a Global History of Inclusive Travel. URL: <https://rdsjournal.org/index.php/journal/article/view/346/1064>

10. Yermachenko, V., Melnychenko, S., Sidak, M., Dupliak, T., Lositska, T. Sustainable Tourism in the Post-War Reconstruction of Territorial Communities in Ukraine. *Access to Science, Business, Innovation in Digital Economy*. 2024. 5(1). 34-57, [https://doi.org/10.46656/access.2024.5.1\(3\)](https://doi.org/10.46656/access.2024.5.1(3))

1. Bezuhla, L., Kuvaieva, T., & Herasymenko, T. Problemy ta perspektyvy rozvytku inkluzyivnoho turyzmu v Ukraini ta Evropi. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2022. (43). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-3>

2. Vlashchenko N. Problemy ta perspektyvy rozvytku infrastruktury dlia potreb inkluzyvnoho turyzmu. *Biznes Inform*. 2018. № 9. S. 122–126.

3. Trunina I. M., Sosnovska Yu. R. Stan mizhnarodnoho turyzmu dlia osib z invalidnistiu v Ukraini. *Modern Economics*. 2019. № 15(2019). S. 191–195. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V15\(2019\)-27](https://doi.org/10.31521/modecon.V15(2019)-27)

4. Iariko M. O. Filosofiia inkluzyvnoho turyzmu. *Kultura Ukrainy*. 2017. № 58. S. 119-128.

5. Antonenko, V. Inclusive rehabilitation tourism as an effective tool for social adaptation of victims of the Russian aggression in Ukraine. URL: <http://restaurant-hotel.knukim.edu.ua/article/view/335186/324255>

6. Demers, A. When veterans return: The role of community in reintegration. *Journal of Loss and Trauma*. 2011. 16(2). 160–179. <https://doi.org/10.1080/15325024.2010.519281>

7. Kostynets, V., Kostynets, I. Digital Media Tools for Accessibility and Inclusion: A Case Study of Ukraine. In: Marcus-Quinn, A., Krejtz, K., Duarte, C. (eds) *Transforming Media Accessibility in Europe*. Springer, Cham. 2024. https://doi.org/10.1007/978-3-031-60049-4_21

8. Ostrianian, S., Bezuhla, L., Bieloborodova, M., Kulivar, V. Economic strategies for the development of inclusive tourism for the rehabilitation and reintegration of veterans: current challenges and prospects. *Economic Bulletin of Dnipro University of Technology*. 2024. 86. 184-196.

9. Van Horn, L., Isola, J. Toward a Global History of Inclusive Travel. URL: <https://rdsjournal.org/index.php/journal/article/view/346/1064>

10. Yermachenko, V., Melnychenko, S., Sidak, M., Dupliak, T., Lositska, T. Sustainable Tourism in the Post-War Reconstruction of Territorial Communities in Ukraine. *Access to Science, Business, Innovation in Digital Economy*. 2024. 5(1). 34-57, [https://doi.org/10.46656/access.2024.5.1\(3\)](https://doi.org/10.46656/access.2024.5.1(3))